

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

FILMOVÁ A TELEVIZNÍ FAKULTA

Centrum audiovizuálních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**VIZUÁLNÍ OTISK ZAPATISTICKÉHO HNUTÍ
V ČESKÉM PROSTŘEDÍ A JEHO POLITICKÉ
MOŽNOSTI**

Lucie Ščurková

Vedoucí práce: MgA. Marie Lukáčová

Oponent práce: Mgr. Ludmila Böhmová

Datum obhajoby: 28. 6. 2021

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2020

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

FILM AND TV FACULTY

Center for Audiovisual Studies

BACHELOR'S THESIS

**VISUAL IMPRINT OF ZAPATISTA MOVEMENT IN
CZECH ENVIRONMENT AND ITS POLITICAL
POSSIBILITIES**

Lucie Ščurková

Thesis advisor: MgA. Marie Lukáčová

Examiner: Mgr. Ludmila Böhmová

Date of thesis defence: 28. 6. 2021

Academic title granted: BcA.

Prague, 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

vypracoval(a) samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

Podpis

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Evidenční list

Uživatel stvrzuje svým podpisem, že tuto práci použil pouze ke studijním účelům a prohlašuje, že jí vždy řádně uvede mezi použitými prameny.

Jméno	Instituce	Datum	Podpis

Poděkování:

Všem přátelům, mravencům a psům, kteří mě při tvorbě této práce podporovali, těmito řádky skládám své díky. Jmenovitě chci vyzdvihnout vděk Yasmíně Melliti, Ivovi Mathé, Bohuslavu Kuříkovi, Marii Lukáčové, Anežce Bartlové, Shamotovi a Kateřině. Sedmkrát hurá.

Abstrakt:

Práce nahlíží na zapatistické hnutí jako na globální fenomén, jehož otisky je možné nalézt i v České republice. Zasazuje zapatistické hnutí do širšího kontextu aktivistické mobilizace. V tomto směru se snaží navázat na koncepty Alexe Khasnabishe a *Neviditelného výboru*, kdy zmiňuje pojmy jako rezonance a transnárodní prostor. Mapuje lokální činnosti solidarizující se zapatistickým hnutím. Sleduje, jak se charakter těchto činností měnil v čase společně s identickými rysy jejich aktérů. Za pomoci etnografického přístupu analyzuje tři konkrétní případy vzniklých aktivit v reakci na zapatismus. Práce přihlíží na fakt, že otisk zapatistického hnutí je v množství případů vizuální, proto je zde kladena větší pozornost na reprezentaci hnutí. V závěru představuje grafickou tvorbu českých aktivistů, kteří prezentují zapatisty jako symbol v kontextu vlastních idejí.

Abstract:

This paper aims to view the Zapatista movement as a global phenomenon, which imprints can be also traced in the Czech Republic. The Zapatista movement is placed into the much broader context of activists' mobilization. Regarding the activist point of view, the concepts of Alex Khasnabish and the collective of authors *The Invisible Committee* are followed. The terms such as resonance and the transnational space are elaborated on. Along with the mapping of local Zapatista solidarity venues, this thesis overviews the changes in the display of solidarity and its participants over time. With the help of ethnographic approach, it analyses the three distinct cases which emerged from the Zapatista-oriented activities. The fact that the Zapatista imprint is dominated by visual representation is imposed carefully and with the greatest importance. Concluding, the paper analyses the graphical work of Czech artists/activists, who represent the Zapatistas as a symbol of the activists' own revolutionary ideas.

Obsah

Úvod	8
1. Kdo jsou zapatisté?.....	10
1.2 Zapatismus a globální aktivismus.....	14
2. Zapatismus rezonuje	19
3. Český kontext	20
3.1 Vlastní obeznámení.....	20
3.2 Český prozapatistický rhizom (oddenek)	22
3.3 První generace: <i>Iniciativa na podporu EZLN</i>	22
3.3.1 <i>S26 – Zapatisté obsadili Prahu?</i>	24
3.4 Druhá generace: <i>Bydlení pro všechny</i>	26
3.5 Třetí generace: <i>Black seeds</i> a grafické dílny.....	30
3.5.1 Inspirace: Mexická revoluční grafika a <i>murales</i>	33
Závěr	37
Bibliografie:	39
Reference	42
Přílohy:	43

Úvod

V devadesátých letech se objevil fenomén zapatistického hnutí, které, přestože je geograficky ukotveno v Mexiku, rezonuje na globální úrovni. Tato práce rozvíjí teorii, že zapatistický diskurs se šíří transnárodním prostorem, kde vytváří nové politické možnosti v rámci lokálních kontextů.¹ Přičemž politickou možností je v této práci rozuměna možná realizace postupů nebo principů činnosti², které vyplívají z imaginace alternativy k dominantnímu narativu kapitalismu jako nejvyšší formy uspořádání. Práce vnímá zapatismus jako rebel-politickou filosofii, jenž se skládá z revoluční rétoriky a celkové agendy zapatistického hnutí. Mapuje zmíněné sociální akce, které v návaznosti na tuto filosofii vznikly v českém kontextu a přesahují politiku solidarity. V rámci tohoto zkoumání využívá etnografického přístupu, aby bylo možno nahlédnout do interních vazeb mezi zapatismem a českými radikály. Práce se soustřeďuje na tři případy, kdy v Česku vznikla politická možnost po stimulaci zapatismem. Charakter každého případu se liší intenzitou odklonu od klasické politiky solidarity. Konkrétně se jedná o *Iniciativu na podporu EZLN*, *Bydlení pro všechny* a kolektiv okolo *Black Seeds* a grafických dílen. Spojujícím rysem všech tří případů je vizuální reprezentace zapatistů českými radikály. Té práce připisuje podstatnou úlohu v popularitě hnutí a jeho rezonanci transnárodním prostorem. Při zkoumání otisku zapatistického hnutí v českém prostředí se totiž badatelé v zorném poli zprvu objeví plakáty s tematikou EZLN, řemeslné výrobky jako jsou nášivky se zapatistickými hesly, látkové panenky představující zapatisty a zapatistky, a jejich fotografie. Do práce tedy vstupuje další teze, že otisk zapatistického hnutí je tvořen tiskem plakátů, grafik, textů, fotografií atd. Reprezentovat hnutí je jednoduché a atraktivní díky jeho jasným vizuálním znakům. Zapatisté se obecně vyznačují svou strategií výrazné veřejné vizuální sebeprezentace, kdy užívají sjednocujících vizuálních prvků členů hnutí, jako jsou černé kukly či ikonické šátky. Otázkou ovšem je co reprezentování zapatistů a jejich hnutí (nejen) pro české radikály znamená.

¹ „Zapatismo dovolilo rozkvět nového snu o radikální sociální změně. Krom toho také rozbilo iluzi o porážce politické možnosti pečlivě kultivovanou neoliberalními elitami u ‚konce dějin‘.“ (překl., Khasnabish 2013: 79)

² Vycházíme z anglického termínu *policy*, jenž chápeme jako postup nebo princip činnosti přijatý nebo navržený organizací či jednotlivcem.

Práce napřed uvede, kdo to zapatisté jsou, poté se bude věnovat roli zapatistického hnutí v globálním aktivismu a jeho rezonanci v transnárodním prostoru. Z globální roviny přejde na Českou republiku. Vytyčí, jak a kým byl zapatismus uchopován jako zdroj inspirace pro vlastní aktivistickou činnost. Za účelem charakterizování identity prozapatistických aktivistů a rysů jejich aktivit je dělí do tří generací. Třetí generace – tedy poslední případ politické možnosti vycházející ze setkání zapatismu a českých radikálů - v této práci je *Black Seeds* a grafické dílny. Ta je charakteristická tím, že její aktéři se inspirovali nejen zapatismem, ale také mexickou grafikou. Zároveň práce nabízí vhled do kontextu mého seznámení se s tématem a mé motivace pro jeho zkoumání, protože soudí, že takovýto vhled rozvíjí etnografický přístup³ k danému tématu. Práce se konkrétně inspirovala etnografickými přístupy Alexe Khasnabishe a Bohuslava Kuříka. Práce představí pojmy jako *transnárodní*; *alterglobalizační hnutí*; *zapatistický diskurs*; *antikapitalistické úsilí* či *rhizom*.

³ V knize *Insurgents Encounters* je etnografický přístup charakterizován jako přístup, který vede k pochopení *jiných* realit skrze vyprávění těch, kdo tyto reality obývá. Využívá metodologie zúčastněného pozorování a analyzování kolektivních narativů získávaných pomocí polostrukturovaných rozhovorů (eds., Khasnabish, Juris, 2013).

1. Kdo jsou zapatisté?

Jedná se o povstalce formující guerillu⁴, jejíž celý název zní Zapatova armáda národního obrození (EZLN - Ejército Zapatista de Liberación Nacional). Ta sestává zejména z domorodých obyvatel s mayskými kořeny. Nevelký počet zastupují také mestičtí rolníci či intelektuálové, jímž je například onen známý *Subcomandante Marcos*. Tento neoficiální mluvčí zapatistického hnutí, dnes již zvaný Subcomandante Galeano, je pravděpodobně autorem zapatistické rétoriky a souběžně je vnímán jako spojnice mezi domorodým a západním myšlením. (Zagato, n.d.) Roku 1994 v Chiapasu, nejjižnějším státu Mexika, zapatisté veřejně povstali, sporadicky ozbrojeni a specificky oděni (na hlavách šátky či černé kukly s bambulkou). Podařilo se jim na chvíli⁵ obsadit město San Cristobál de las Casas a další strategická místa, kde mezi civilisty a později i mezi redaktory a novináři šířili svou takzvanou *První deklaraci z Lacandonského pralesa*, čímž vyhlásili válku vládě Spojených států mexických. Zapatisté dodnes existují a dodnes figurují jako důležitý *subjekt* v globálním hnutí za sociální spravedlnost stejně jako v antikapitalistickém úsilí (*anticapitalist struggle*). (ed. Khasnabish a Juris, 2013) Tehdejší bitvu s mexickou vládou a její armádou přežili díky strategickému využívání médií⁶, která zajistila jejich mezinárodní podporu (ve své první deklaraci doslova volali po mezinárodním sledování konfliktu). (Šmausová, 2015; Kuřík, 2010) V současnosti mají své autonomní oblasti, kde jejich počet čítá něco okolo tří set tisíc⁷. Právě ono využívání médií, zejména

² Guerilla = povstalecká paramilitární jednotka nebo také guerilla jako partyzánská válka. S přihlédnutím k tradici latinskoamerických guerill je „guerrilla [...] záškodnickým způsobem boje proti vojskům a objektům nepřítele. Je vedena malými, pohyblivými oddíly dobrovolníků, které široce využívají podpory místního obyvatelstva. Jde o řešení vnitřních problémů země ozbrojenou cestou“. (Kuřík, 2007: 55) Ovšem zapatisté v rámci své pozdější agendy opustili mnohé z tradiční guerilly. Jejich válka se z partyzánské proměnila spíše v tzv. *netwar*, kdy se bojuje především slovy o sympatie médií a občanské společnosti. (Šmausová, 2015) V tomto směru tedy lze rozvést úvahu zpochybňující definici zapatistického hnutí jako čistě guerillového. (Více viz Kuřík, 2007)

⁵ Do deseti dnů byli Mexickou armádou vyhnáni zpět do Lacandonského pralesa (Kuřík, 2007)

⁶ Mediální strategiím EZLN se věnuje Šmausová ve své diplomové práci. (2015)

nově příchodího internetu, (tzv. *airforce* podle Ricarda Dominigueze) ukazuje, že zapatisté vyvinuli opravdu znamenitou schopnost sebe prezentace, a to jak ve formě vizuální, tak rétorické. (viz Dominguez, 1998)

Jako hnutí dosáhli značných úspěchů. Například dokázali zviditelnit situaci extrémně marginalizované skupiny etnika domorodých obyvatel Mexika. Ve zkratce tato marginalizace lze popsat jako „[...] 500 let trvajících vykořisťování [...], represe a popírání jejich práva na sebeurčení a autonomii“. (Šmausová, 2015; EZLN, 1994) V rozvedeném časovém měřítku to jsou pak tyto formy vykořisťování: *encomienda*⁸, *repartimiento*⁹, *peónství*¹⁰, *hacienda*¹¹ a v současnosti v tomto směru mizerně placené sezonní práce na komerčních plantážích¹². (Šmausová, 2015; Mácha, 2003) Zapatistické fungování je založeno

⁷ John Vidal, *Mexico's Zapatista rebels, 24 years on and defiant in mountain strongholds*, *The Guardian*, 2018. Online dostupné z:

<https://www.theguardian.com/global-development/2018/feb/17/mexico-zapatistas-rebels-24-years-mountain-strongholds>

⁸ Obdoba roboty u nás. Tento typ systému fungoval *legálně* (podle ustanovení španělského krále) mezi lety 1528 až 1549, reálně ale trvalo několik dalších desítek let, než byla plně vymýcena. (Mácha, 2003: 22)

⁹ Tento systém se lišil od *encomienda* pouze tím, že domorodí obyvatelé nyní měli za svou práci obdržet směšně nízkou mzdu. Tento systém položil základní kámen pro *peónství*. *Repartimiento* bylo zrušeno roku 1632. (Mácha, 2003: 22; Šmausová, 2015: 36)

¹⁰ *Peónství*, neboli systém stálého zadlužení, „je založen na tom, že zaměstnavatel najme zaměstnance a hned na počátku mu poskytne půjčku, aby se mohl na jeho statku či v jeho blízkosti zabydlet. Tento počáteční dluh byl promyšleně udržován nízkými mzdami a v mnoha případech povinným nákupem zboží v prodejně patřící statkáři“. (Mácha, 2003: 23) Dluh se po smrti přenášel na příbuzné.

¹¹ *Hacienda* tedy velkostatek či velkofarma, často mající obrovský rozsah (obsahující různé biotypy), se stala hlavní sociálně-zemědělskou jednotkou celé Latinské Ameriky a typickou ekonomickou jednotkou pro španělský koloniální systém. Zemědělci, obhospodařující *haciendy* zde byli drženi jako levná pracovní síla pomocí dlužního *peónství*.

¹² Liberální ekonomika, která se v Chiapasu rozvinula po občanské válce v 19. století, společně s politikou nového prezidenta Porfiria Díaze (v prezidentském křesle mezi lety 1876 až 1911), otevřela Mexické hranice zahraničnímu kapitálu, jenž zahájil éru komerčních plantáží. Tvz. *enganchadores* podvodnými způsoby lákali a nabírali bezzemky a domorodce z *haciend* na práci na plantážích, kdy jim většinou zaplatili určitou sumu předem, kterou si poté museli odpracovat. Ta byla ovšem velmi nízká, co se provedené práce týkalo, přičemž cesta do ní obsahovala dlouhé putování pěšky z hor do tropických

na horizontální organizační struktuře, tedy na nehierarchizovaných vztazích a na principu decentralizace, přičemž cílem jejich revolty není zajistit si přístup do mocenských struktur. Aktivně bojují za rovnoprávnost žen, organicky pěstují zemědělské plodiny a to vše nezávisle na státu, *ale nejen to*.

Slovní spojení „ale nejen to“ pochází ze zapatistické rétoriky. John Holloway¹³, americký filosof a revolucionář, který zapatistická hesla používá pro formulování svých vlastních antikapitalistických myšlenek, čímž zároveň spoluvytváří jejich význam, jím odkazuje ke stavu, kdy nějaká identifikační hodnota člověka přetéká přes hranice kapitalismu a jeho klasické kategorie či škatulky. (Holloway, 2019: 29) Netradiční (s přihlédnutím k marx-leninistické a castro-guevarovské tradici¹⁴) zapatistická rétorika je jedním ze základních stavebních kamenů úspěšnosti hnutí (soudíme dle širší obliby hnutí a jejího dopadu). Je výsledkem kombinace domorodé poetiky, která čerpá z živé ústní tradice bohaté na symboly a metafory (viz domorodá mytologie) a tradiční marxisticko-leninistické revoluční rétoriky. Tu užívala EZLN v prvních letech své existence. Pocházela od jejích prvních členů - mestických intelektuálů, kteří napřed tvořili jiné rebelské jednotky jako FLN (*Fuerzas de Liberación Nacional*) a FALN (*Fuerzas Armadas de Liberación Nacional*) vzniknuvší v reakci na represivní politiku PRI¹⁵. Přeměna zapatistické ideologie a přeformulování jejích požadavků do pozdější podoby byla prý iniciována domorodci, kteří se k intelektuálním mesticům připojili.¹⁶ Výsledkem jsou lyrická a ambivalentní hesla artikuluující „[...] jejich boj v univerzalizujících kategoriích jako demokracie, svoboda, důstojnost či lidskost“. (Kuřík, 2007: 99; Kuřík 2010) „EZLN vyhlásila ‚válku slov‘, která se měla vyznačovat zdůrazňováním nutnosti naslouchání, vedení dialogu, budování

nížin. (Mácha, 2003) Sezónní práce na banánových, kávových či jiných plantážích jsou trendem dodnes, okolnosti se změnily, ale nízká mzda zůstala.

¹³ „Jeden z nejuznávanějších teoretiků zapatistického hnutí.“ (Lukeš, 2019: *Chiapas v české kotlině*)

¹⁴ Guerilly Latinské Ameriky čerpaly širokou inspiraci v kubánské revoluci, což vytvořilo tzv. castro-guevarovskou tradici. (Kuřík, 2007)

¹⁵ PRI (Partido Revolucionario Institucional – Institucionální revoluční strana). Mexická politická strana, jež si zajišťovala moc, mimo jiné i pomocí represivních složek (viz například masakr v Tlatelolco roku 1968), v kuse po celých 71 let - od 1929 do 2000.

¹⁶ (Barthy, 2017: 5-10; Kuřík, 2007; Mácha, 2003; Šmausová, 2015; Zagato, n.d.).

konsenzu a z toho plynoucí snahy začleňovat do svého diskursu co nejvíce názorových proudů." (Šmausová, 2015: 11)

Jak již bylo naznačeno, nemalý počet lidí z jiných koutů světa s hnutím sympatizuje. Jako fenomén se k tomu pojí tzv. prozapatističtí aktivisté a tzv. neozapatistické sítě. V chápání lidí jako aktivistů práce čerpá ze studie Ondřeje Slačálka v knize *Politický aktivismus v České republice* (2008): „[...] aktivisté [jsou] jednotlivci, kteří věnují podstatnou část svého času nebo jiných zdrojů politickým, avšak zároveň přímo s volbami nespojeným aktivitám v rámci nějaké skupiny, platformy či organizace. Politický aktivismus je [...] chápán jako úsilí zaměřené na ovlivňování politických výstupů jinou cestou než skrze účast v jakémkoli typu voleb“. Prozapatističtí jsou primárně ti aktivisté, kteří aktivně solidarizují se zapatistickým hnutím a v návaznosti na sympatie vůči EZLN vyvíjí aktivistickou či politicky angažovanou činnost.

Pojmem neozapatistické sítě mexická antropoložka Xochitl Leyva Solano míní síť solidarizujících sympatizantů s hnutím, fungující zejména skrze místní neziskové organizace, (Kuřík, 2010) mimo které dále operuje různě po světě (převážně v USA, Kanadě a Evropě) množství formací iniciujících podporu EZLN. (Khasnabish, 2013) Zapatistické hnutí se stalo transnárodním¹⁷ symbolem pro autonomii a odboj proti neoliberálnímu kapitalismu, ale také například konkrétně pro anarchismus (i když oni se takto nedefinují)¹⁸. Taktéž, je zde tendence

¹⁷ Termín transnárodní (*transnational*) je ve zmíněné práci užíván jako „[...] rozměr, který přesahuje, a přesto zahrnuje, lokální, regionální a národní analytické roviny. Tak reflektuje vícevrstvou povahu většiny současného aktivismu. Transnárodní je žité a imaginární; je to sociální prostor tvořený a přetvářený aktivitami institucí, kolektivů a jedinců, které překračují teritoriální, právní, ekonomické, politické a sociokulturní limity jednotlivého národu či státu“. (překl. Conway in Khasnabish, Juris, eds., 2013: 8) „Je to nový politický horizont, na němž se uspořádávají nové projekty pro sociální transformaci. Rozměr (či sféra), která odvozuje význam, přítomnost a sílu z žitého procesu artikulace. *Transnárodní* - a možnosti, které přináší pro sociální změnu – musí být chápán jako výsledek žitých vztahů.“ (překl. Khasnabish, Juris, eds., 2013: 8)

¹⁸ Zde je možné se odrazit od teze Davida Graebera, který navazuje mimo jiné na P. A. Kropotkina, že na anarchismus můžeme nazírat jako na princip dělání věcí, princip praxe a princip procesu (spíše než jako na teorii). Jmenovitě to pak je například princip horizontality, municipality nebo decentralizace. Pamflet *Are you an Anarchist? The answer may surprise you!* Davida Graebera (2009) naznačuje, že podle určitého typu chování (tj. např. podle výše vyjmenovaných principů) lze sebe označit za anarchistu. V rámci této teorie můžeme zapatisty vnímat jako anarchisty, protože v praxi provádějí anarchistické principy. Viz Kuřík in David Graeber: *„Jsi anarchista? Odpověď tě možná*

uvažovat o *zapatismu* jako o ekologickém hnutí s ústředním tématem využívání půdy a právem na něj. (Howard, 1998 in Šmausová, 2017) Tento dojem může evokovat i jedno z hlavních hesel hnutí „Tierra y Libertad“ - v překladu „půda a svoboda“, které pochází ještě od Emiliana Zapaty. *Tierra* je domorodci chápána v hlubší filosofické a spirituální rovině. „Půda a svoboda' [...] má v jazyce nahuatl širší implikace, kde význam ‚půdy‘ (tlali) také zahrnuje myšlenky na přírodu, planetu zemi a komunitní život.“ (překl., Zagato, n.d.) Podle Šmausové lze říct, že zapatisté se stávali symbolem všech možných protestů a společenských proudů ve světě. (Šmausová, 2015: 98)

1.2 Zapatismus a globální aktivismus

„The cycle of transnational activism sparked by the Zapatista uprising in 1994, which is often subsumed under the banner of global justice movement, is more ephemeral, rhizomatic, and dynamic than most conventional social movement analyses allow“ (Khasnabish, 2013: 7).

Jak naznačuje Khasnabish, zapatistické hnutí je považováno za jiskru zapalující oheň, který nabyl podoby tzv. „hnutí všech hnutí“¹⁹ – tedy alterglobalizačního hnutí²⁰. Také český politolog a aktivista Arnošt Novák sdílí tento názor, že „jiskrou, která zažehla globální hnutí, bylo zapatistické povstání v Mexiku v roce 1994. Právě tito povstalci poprvé využili i internet – novou informační

překvapí.“, *Trhlina*, 2020. Online dostupné z:
<https://ceskepodcasty.cz/episode/kz1ffOAPnNComsxPmzBN>

¹⁹ „Indeed, as the dream of state-sponsored socialism lay for so many buried beneath the rubble of the Berlin Wall, what began as an armed uprising in the far southeast of Mexico would radically expand the horizon of political possibility on a global scale and spark a transnational ‚movement of movements‘“. (eds. Khasnabish, Juris, 2013: 68) V angličtině se používá termín *movement of movements* (v překladu hnutí všech hnutí) pro jeho schopnost integrovat různé proudy a hnutí.

²⁰ Též zvané *antiglobalizační*. Tato práce ovšem používá druhý název s přihlédnutím na tvrzení Šmausové, že toto hnutí mělo snahu používat „pozitivní a univerzální termíny poukazující na to, že usilují o globální spravedlnost a lepší svět“, místo pouhého vymezování se. (2015: 99) Nakonec, pojmenování hnutí závisí na perspektivě a např. dle Arnošta Nováka žádné anti- ani alter-globalizační hnutí neexistovalo a když už, tak se jednalo o antikapitalistické hnutí – viz *Hnutí, které nebylo*, A2 [online], 2006. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2006/33/hnuti-ktere-nebylo>

technologii, jejíž pomocí získali celosvětovou podporu a jež sehrála významnou roli v rychlém a celosvětovém rozšíření hnutí". (2006, *Hnutí, které nebylo*) Zmiňovaným hnutím chápeme rezistenci neoliberálnímu kapitalismu, jež se „[...] vyznačuje transnárodní mobilizací aktivistů a vznikem tzv. transnárodních aktivistických sítí", (Keck-Sikkink, 1998 in Kuřík, 2010: 97) „kdy jedním z ústředních hesel tohoto hnutí je heslo *„Mysli globálně, jednej lokálně“* (Kuřík, 2010: 97) v reakci na zintenzivňující se projev globálních systémů. Terčem byly „zejména mezinárodní finanční instituce zkorumpované desetiletími neoliberální politiky a nadnárodní korporace jako symboly hladového globálního kapitalismu." (Běholoubek, 2008, *Antiglobalizační hnutí: deset let poté*)

Přes představené tvrzení Khasnabishe, že konvenční analýzy sociálních hnutí nedokážou pokrýt reálnou organickou podobu současného transnárodního aktivismu započatého s alterglobalizačním hnutím v devadesátých letech, zde uvedu teorii nových sociálních hnutí, což je jeden z pohledů, jímž se teoretici snaží nahlížet alterglobalizační hnutí. Jako tzv. *nová sociální hnutí* označujeme protisystémová sociální hnutí konstituovaná na konci šedesátých let a dále, „která namísto (respektive kromě) třídní perspektivy zdůrazňují politiku identity, právo na kulturu, na vlastní historii [...] a právo na sebe-určení vlastní identity – v rámci své odlišnosti". (Kuřík, 2010: 97) Jejich hlavní témata přesahují lokální kontext aktivistů - viz válka ve Vietnamu nebo boj za Matku Zemi, boj proti jaderné energii atd. -, a tak vznikají mezinárodní i lokální nevládní organizace (tamtéž). Přičemž na výše zmíněných principech staví také zapatistické hnutí. V rámci teorie nových sociálních hnutí, jsou protesty v Seattlu roku 1999 vnímány jako základní zlom alterglobalizačního hnutí – viz podrobněji dále. (Kolářová in Soukupová, 2009)

Při zkoumání role zapatistů v alterglobalizačním hnutí, je zásadní zmínit, že jejich povstání započalo v den, kdy začala platit „dohoda reprezentující odsuzovaný světový systém" – tzv. NAFTA (*North American Free Trade Agreement* - Severoamerická dohoda o volném obchodu). Vstup Mexika do této zóny volného obchodu, který významně znevýhodnil mexické malozemědělce oproti americkým a kanadským investorům, byl příslušníky mexické střední vrstvy přesto vnímán jako známka úspěšnosti a modernity státu. Ovšem, jak naznačil Kuřík, zapatisté svým souběžným povstáním ukázali, že „v projektu

globální kapitalistické restrukturační není místo pro zchudlé domorodé rolníky" (2007: 88) a „Mexiko není rozvinutou zemí, jak by se při podpisu takové dohody mohlo zdát, ale že je stále zemí rozvojovou a také chudou s velkými sociálními rozdíly".²¹ „Aniž by se museli k [této] smlouvě odvolávat nebo ji zmiňovat, byli [zapatisté] vždy vnímáni v souvislosti s protestem vůči NAFTA." (Šmausová, 2015: 47)

Druhořadě je nutné představit tzv. *encuentros*²² – obrovská mezinárodní setkání, kdy se v zapatistické vesnici setkávají aktivisté z rozličných hnutí, politických kontextů a kulturních pozadí. Přičemž signifikantní *encuentros* pro náš kontext jsou jmenovitě ty první dvě: *Interkontinentální setkání za lidskost a proti neoliberalismu*²³ pořádané v roce 1996 a *Mezinárodní setkání za lidskost a proti neoliberalismu*²⁴ z roku 1997. (Kuřík, 2010) „Druhého setkání, které se uskutečnilo v srpnu 1997 ve Španělsku, se již účastnilo i mnoho anarchistů a anarchistek z českých zemí." (Novák, 2006, *Hnutí, které nebylo*) „Na nich zapatisté i účastníci setkání (několik tisíc aktivistů a delegátů ,ze všech koutů světa') iniciují vznik společné globální platformy – v roce 1998 tak vzniká People's Global Action (PGA), která se světu představí o rok později v Seattlu." (Kuřík, 2010: 98) Tam se konal paralelní summit aktivistů k oficiálnímu summitu (neboli k zasedání) Světové obchodní organizace (The World Trade Organization – WTO) – obecně tzv. *kontrasummit*. Lze tedy říct, že „zapatisté vytvořili precedens fenoménu masové mobilizace k protestům". (Šmausová, 2015: 99) Zmíněné protesty v Seattlu daly totiž kontrasummitům nový rozměr. Aktivistům se poprvé podařilo nabourat summit do takové míry, že nemohl proběhnout a tím předznamenal podobu následujících protestů tohoto typu. Kontrasummit se svými počátky v osmdesátých letech, se stávají „jedním z centrálních typů politické akce". (Kuřík, 2010: 98) V pozdějších letech se málokterý ze summitů nadnárodních institucí obešel bez většího zásahu policie proti protestujícím – potažmo aktivistům. Napadány byly rovněž summity Světového měnového fondu

²¹ Ugalde, *Připomínka povstání zapatistů*, Český rozhlas plus, 2012. Online dostupné z <https://plus.rozhlas.cz/pripominka-povstani-zapatistu-6633291>

²² (překl. setkání)

²³ *Encuentro Intercontinental por la Humanidad y contra el Neoliberalismo*

²⁴ *Encuentro Internacional por la Humanidad y contra el Neoliberalismo*

(International Monetary Fund – MMF) či Světové banky (World Bank – WB).²⁵ Kuřík tvrdí, že „zapatistické povstání se ukázalo v této fázi alterglobalizačního hnutí²⁶ jako klíčové [a neozapatistické sítě] jako jedny z nejefektivnějších i nejstálějších transnárodních aktivistických sítí, které vznikají po světě kolem různých témat“. (2010: 98) V roce 2000 se kontrasummit odehrál také v Praze a to během zasedání MMF a Světové banky – takzvaný S26, což odkazuje na datum konání hlavního protestu – 26. září. Na jeho organizaci se podíleli také představitelé *Iniciativy na podporu EZLN* (Lukeš, 2019: *Chiapas v české kotlině*). Důležitosti těchto protestů se bude práce podrobněji věnovat v samostatné kapitole.

Nedostatek v teorii nových sociálních hnutí lze nalézt v jejím nahlížení na transnárodní aktivismus zejména skrze nestátní neziskové organizace (dále jen NNO), což „[...] zakrývá více rozptýlené formace jako neformální kolektivy a afinitní skupiny, které charakterizují současný transnárodní aktivismus a decentralizovanou, dynamickou a rhizomatickou národu transnárodních aktivistických sítí“. (Khasnabish, 2013: 10)

„Pokud by měl existovat symbol reprezentující a nejlépe vystihující povahu postanarchistických strategií, byla by jím nejspíše poststrukturalistická Deleuzeho figura rhizomu – ‚travnatého trsu‘. Oddenkově se množí trávy s téměř nevysledovatelnými vazbami a těžko předpokládaným směrem vývoje.“ (Hušek, 2016: 68)

Pro vysvětlení, botanický (konkrétněji arboristický) pojem *rhizom* - v překladu oddenek, se používá ve spojení s postanarchistickými resistantními strategiemi. (tamtéž) Jak zmiňuje také Khasnabish v práci *Insurgents Encounters*, současný transnárodní aktivismus je *rhizomatický* (2013). „Podle Deleuzeho a Guattari (1987) oddenek vyžaduje, abychom se zbavili přímých linek a linearity. Jako cibule nebo hlíza, které mají jak výhonky, tak kořeny, je

²⁵ Např. viz Bělohoubek, *Antiglobalizační hnutí: deset let poté, Sedmá Generace*, 2008. Online dostupné z: <https://sedmagenerace.cz/antiglobalizacni-hnuti-deset-let-pote/>

²⁶ „Pořádají se pouliční demonstrace ve stejné dny po celém světě [...], mezinárodní konference, globální pouliční párty, vznikají světová sociální fóra, sílí paralelní kontrasummit.“ (Kuřík, 2010: 98)

tvár oddenku nepředvídatelný a schopný růst v různých dimenzích. Proces vytváření se oddenku je ovlivněn jeho nestejnou (neuniformní) kapacitou růstu a jeho styku (/zapojováním se) s okolím." (překl. ed. Khasnabish, 2013: 17) „Tedy naopak představuje decentralizovanou pluralitu, náhodnou multiplicitu vazeb bez dominantního anebo centrálního místa“ (Deleuze, Guattari 1988: 7 in Hušek, 2016: 42), jež je v neustálém procesu vytváření se. Rhizomatická síla a schopnost vytvářet nové subjektivity se skrývá ve spojení, které je tvoří, a v neizomorfních tvarech, které nabývají. (Khasnabish, 2013) Samotní aktivisté začali používat *oddenek* společně s pojmy jako například síť či Impérium²⁷ pro jejich vlastní teoretizování. (Khasnabish, 2013) Pro nás podstatným tvrzením je, že rhizomatické sítě využité jako strategie povstání jsou založeny nejen na moderních komunikačních technologiích, ale především na osobních kontaktech, přátelství, sousedství a sdílení prostředí a idejí. (Hušek, 2016) To nás přivádí k návrhu etnografického vstupu do této práce, protože ten rozvíjí výzkum otisku zapatistického hnutí v českém prostředí, jak bude zmíněno níže.

²⁷ Impérium je ekvivalentem pro současný světový trh s jeho dimenzemi a rysy. Tento pojem vychází z knihy *Empire* od Negriho a Hardta z roku 2000. „Ekonomická moc je v dnešní podobě kapitalismu neoddělitelná od moci politické. Impérium je totalitní; svírá všechny čas i prostor a nic neexistuje vně Impéria / světového trhu. Impérium dovádí modernitu do konce ve své absolutnosti a totalitě. Vše je zahrnuto do projektu každodenní kapitalizace světa. Impérium nemá hranic, řádem nahrazuje historii“ (in Mentis: 82 – 87 in Kuřík, 2007: 88).

2. Zapatismus rezonuje

Když je nyní nastíněno, že zapatismus je možné brát jako globální fenomén, nás tento fakt nabádá k inspiraci etnografickou prací *Insurgents Encounters* (eds., Khasnabish, Juris) a k nahlížení na zapatismus jako na rebel-politickou filosofii a praktiku, jež *rezonuje* transnárodním prostorem. (eds., Khasnabish, Juris, 2013). Užitý termín *rezonance* zde pochází od postanarchistického²⁸ kolektivu zvaného *Neviditelný výbor* (*The Invisible Committee*). Ten ve své manifestní knize *Vzpoura přichází* nabourává představu zapatistického povstání, coby oné jiskry, tvrzením, že revoluční hnutí (a s ním i povstání) není lineárním procesem šířícím se z místa na místo po zažehnutí počáteční jiskrou, jak je tomu třeba u moru nebo u ohně v lese. Povstání se šíří pomocí rezonance. „Něco vytvořeného zde rezonuje s rázovou vlnou vyslanou něčím, co bylo vytvořeno támhle. Těleso, jež rezonuje, tak činí podle svého vlastního módu. [...] Je to tedy spíše hudba, jejíž ohniska, přestože jsou rozptýlená v prostoru a čase, úspěšně šíří rytmus svých vlastních vibrací mezi ostatní tělesa, přičemž vždy nabývají větší hustoty.“ (překl., *The Invisible Committee*, 2009) Proto se po vzoru Khasnabishe (2013) ptám, zdali rezonance, vytvořená při transnárodním setkání dvou přesporních subjektivit, jako jsou diskurs zapatismu a čeští radikálové, může vygenerovat nové politické příležitosti. Vygeneroval transnacionální zapatismus v českém prostředí nové politické představy a politické subjektivity, jež přesahují hranice politické solidarity? V rámci pokládání těchto otázek využívám etnografického přístupu, jelikož právě ten dokáže vysledovat introspektivní inspiraci českých radikálů zapatismem.

²⁸ Více k postanarchismu viz Hušek, 2016.

3. Český kontext

Ani v české kotlině nezůstalo zapatistické povstání „bez povšimnutí, a to zejména ze strany anarchistického hnutí.“ (Lukeš) „O zapatistickém hnutí mimo aktivistické kruhy ví asi málokdo. Média o něm informují jen velmi sporadicky“ píše Karel Lukeš ve článku *Chiapas v české kotlině (Existence, v. čs. 49, 2019)*, v němž uvádí výčet textů, jež o zapatistickém povstání informovali českou veřejnost v devadesátých letech a nabízí i vhled do solidarizujících aktivit Čechů se zapatistickým hnutím od povstání až do současnosti.

3.1 Vlastní obeznámení

Můj zájem o zapatisty vznikl před necelými dvěma lety částečně díky mému tehdejšímu spolubydlícímu a kamarádovi, považujícího se za anarchistu a aktivistu, který jednoho odpoledne vášnivě vyprávěl o organizačním fungování jakýchsi *Zapatistů* z jihu Mexika. Vše se dozvěděl z právě vydaného čísla anarchistického časopisu *Existence*²⁹, jehož tématem bylo zapatistické povstání. Číslo obsahuje několik umělecky vyobrazených zapatistů, což je grafický počín zakladatelky grafické dílny *Černá ruka*, jejíž aktivitu budu v této práci reflektovat. Bylo zřejmé, že v jeho mysli ožil nový vzor. Jakoby říkal „anarchie může fungovat, protože zapatisté...“. Toto číslo *Existence* mě uvedlo do tématu, a tak, vedle nadšení mého kamaráda, sehrálo onu podstatnou roli v započetí mé fascinace. Rozhořel se ve mně podobný oheň jako v něm. Těch třicet stran vyobrazilo zapatisty jako obdivuhodné povstalce. Zejména článek *Proč pořád ještě milujeme zapatisty*, který byl původně napsán pro ROAR magazín³⁰, dokázal podat z perspektivy radikální levice přesvědčivý důvod, proč si onen

²⁹ Jedná se o čtyřicáté deváté číslo (první roku 2019). Nakladatelství: Anarchistická federace (AF) neboli také AFED. *Existence* vychází několikrát do roka. Vycházela nejprve v letech 1998 až 2002, znovuobnovena byla počátkem roku 2010. Všechna čísla jsou volně ke stažení na webu nakladatelství AFED.

³⁰ <https://roarmag.org/magazine/why-we-still-love-the-zapatistas/>. Autorem článku je Leonidas Oikonomakis. Do češtiny přeložil kolektiv kávového družstva *Black Seeds*, který ho uveřejnil i na svém webu, viz tento odkaz: <http://blackseeds.net/2019/01/24/proc-stale-milujeme-zapatisty/>

aktivní obdiv, i dvacet šest let po povstání, zaslouží. Autor článku mimo jiné o zapatistech napsal „[...] organizují se zdola (a doleva), vymýšlejí si vlastní autonomní a demokratické struktury a realizují je.“ (Oikonomakis, *ROAR mag.*, Issue #0).

První zapatisté, se kterými jsem se setkala, byli tedy reprezentováni anarchisty (pokud tedy vezmeme doslova tvrzení redaktorů časopisu, že se jedná o „anarchistickou tiskovinu“). Ideály anarchismu jsou mi blízké, takže to byl nejspíše základní příčinný faktor pro mé pozitivní zaujetí. Tím se opět dostáváme k vícečetnému významu zapatistického diskursu a k samotné popularitě hnutí. Podobně jako Holloway i autoři článků v *Existenci* si propůjčují hesla poetického a zároveň revolučního jazyka oficiálního zapatistického diskursu a uplatňují je na lokální kontext - nebo se o to alespoň snaží. Pro záměry této práce to obstojně vystihl Bohuslav Kuřík, když ve své diplomové práci napsal, že poté, co objevil zapatismus “[...] [se] snažil hledat za těmito hesly otisky i v reáliích vlastní lokality.” (Kuřík, 2010: 8) Po stimulaci mé představitosti (v jejímž centru stáli *dobří* domorodí lidé, povstávající proti útlaku neoliberálního kapitalismu dnešních dní), bylo v mém zájmu zjišťovat o zapatistech více a vést výzkum zkoumající zmíněné organizační struktury, na jejichž základě zapatisté ve svých komunitách a autonomních oblastech fungují. Směsice nabitých faktů mě ovšem přesvědčila můj záměr změnit. Zapatisté jsou populárním objektem zkoumání všemožných antropologů a nejen jich. Bohuslav Kuřík například uvádí: „[...] seznam bibliografických položek k zapatistům s názvem *EZLN, una aproximación bibliográfica*: na dvě stě osmaosmdesáti stránkách člověk nalezne neuvěřitelných sedm set dvaatřicet titulů. Tudíž přijet k zapatistům s tím, že o nich chce člověk udělat výzkum a/či napsat knihu, pro ně není nic nového – spíše naopak.” (Kuřík, 2010). Narazila jsem na tu stejnou problematiku, kterou Kuřík řeší na začátku své práce *Aktivisté na cestách za zapatisty* (2010: 11). Nejen, že již mnoho výzkumů o těchto povstalcích a jejich autonomní politice vzniklo, ale vyvstala by zde také problematická perspektiva Evropanky, která Mexiko nikdy nenavštívila, a hodnotila by cizí kulturu skrze filtr západní sociální logiky. Abych se vyhnula produkci postkoloniálního vědění a vymanila ze vztahu *o nich* (cizí kultuře) *pro nás* (západní společnost)³¹ rozhodla jsem se zaměřit na lokální sociální prostředí

³¹ Viz Kuřík, 2010: 11

- Českou republiku. Objektem mého výzkumu se stávají čeští prozapatističtí aktivisté. Zorný úhel takto zabírá zapatisty perspektivou českých aktivistů. A jelikož tato perspektiva je většinou determinována reprezentací, práce jí věnuje větší pozornost - s ohledem na čistě vizuální formu reprezentace. Přesto, jak uvádí Šimůnek v emailové korespondenci ze dne 29.1.2020, „nejde [...] myslím ani tak o to, jak zapatisty reprezentují čeští anarchisté, ale k čemu jejich reprezentace využívají, jaký má pro ně daná symbolika význam“.

3.2 Český prozapatistický rhizom (oddenek)

Nyní představím český prozapatistický *oddenek*. Za účelem pojetí jeho polymorfní podoby ho rozdělím do generací, a to podle období, v němž se aktivity jeho aktérů odehrávaly. Snahou je, aby aktéři jedné generace vycházeli ze sdílených ideálů a pocházeli z podobných kulturních východisek. To se ukáže jako značně problematické, jak již naznačuje jeho rhizomatická podoba, přesto nám to pomůže v pojetí této práce a jejího cíle hledat politické možnosti, které přesahují politiku solidarity – tedy, jejichž návaznost na zapatismus je volná – a vznikly v reakci na setkání s transnárodním zapatismem. V rozlišení jednotlivých generací čerpám také z politologicko-sociálních výzkumů Ondřeje Císaře³². Zejména, co se týče souborů charakteristik způsobů politické mobilizace – tedy politického aktivismu v širším smyslu slov –, jako je repertoár jednání (užitých strategií), cílů a vznesených požadavků. Výše zmíněné přístupy nabízí socio-politický (potažmo antropologický) vhled do dané problematiky. Zatímco tezí této práce je, že otisk rovná se tisk - tedy že otisk zapatistického hnutí v českém prostředí tvoří zejména tisk fotek, textů, plakátů, ilustrací a grafik s náměty EZLN – je v jejím zájmu zmapovat reprezentaci EZLN českými radikály.

3.3 První generace: *Iniciativa na podporu EZLN*

První generace, jež započala své aktivity těsně po zapatistickém povstání, zpočátku pochází z antiautoritářských kruhů aktivistů z tehdejší anarchistické

³² Viz Ondřej Slačálek *Politický aktivismus v české republice*, 2008

federace - ČAF. (Lukeš, *Existence*, č.49, 2019) Lukeš ve zmíněném článku vzpomíná, že poprvé se setkal s pojmem neoliberalismus ve spojení s hledáním možností podpory zapatistického povstání. Prvním veřejným vystoupením na podporu EZLN, na něž si pamatuje, byla malá demonstrace ČAF před mexickým velvyslanectvím 29. července 1996. Následně se delegáti ČAF účastnili mezinárodních kongresů proti neoliberalismu v letech 1996 a 1997 v Evropě, jako taktéž zmíněného světového *encuentra* za lidskost a proti neoliberalismu v Chiapasu. (tamtéž) Pod hlavičkou *Iniciativy solidarity se zapatistickým povstáním* organizačně zastřešili další z těchto kongresů v sociálně-kulturním centru *Black-Hand* v Praze. (tamtéž) Ovšem signifikantní pro tuto generaci je pozdější formace s názvem *Iniciativa na podporu EZLN*, která oficiálně vznikla u příležitosti čtvrtého výročí zapatistického povstání - tedy 1. ledna 1998. Lylová ve svém textu o této formaci tvrdí, že "myšlenka vzniku uskupení se objevila v roce 1997 v průběhu debat při blokádě dostavby jaderné elektrárny Temelín." (2001) Tato kampaň proti dostavbě druhého bloku jaderné elektrárny v Temelíně byla podle Císaře (2008) obecně důležitá s ohledem na formování politického aktivismu v České republice (viz vznik Hnutí Duha). *Iniciativa na podporu EZLN* uplatnila také kulturní strategie jednání, mezi něž patří putovní výstava fotografií z Chiapasu Jitky Kozákové a Petry Binkové (antropoložka věnující se fenoménu nástěnných maleb v Mexiku) nazvané *Vzbouřený Chiapas*, vydání stejnojmenné brožury informující o zapatismu a paralelní „performativní“ demonstrace před mexickým velvyslanectvím (účastníci měli kukly a pochodně). Všechny její aktivity byly solidárního typu, vyjadřující symbolickou podporu EZLN. Například její členové a členky zaslali dopis mexické vládě shrnující svůj nesouhlas s jejím konáním proti povstalcům. Hlavní agendou bylo informovat, resp. šířit osvětu o situaci mexických domorodých rolníků – zapatistů –, a organizovat solidární kampaně. Do *Iniciativy* byli zapojeni lidé, kteří primárně nepocházejí přímo z anarchistických kruhů – například ekologičtí aktivisté jako Miroslav Patrik aktivní v organizaci *Děti Země* či členové *Nezávislého sociálně ekologického hnutí* (Martin Ander a Karel Dolejší). Zúčastnil se i okruh lidí okolo squatu Ladronka. Obecně zahrnovala členy (jejichž počet se pohyboval mezi dvanácti a dvaceti) i jiných organizací a hnutí. Dá se tedy předpokládat, že ideově byla tato formace různorodější i co se kulturního pozadí týče. Jednalo se o „občanskou iniciativou, působící bez právní registrace“. (Lylová, 2001) Bohuslav Kuřík zahrnuje jako jejího aktéra také etnologa Přemysla Máchu (tehdy také členem *Dětí Země*).

(Kuřík, rozhovor) Máchova kniha *Plamínek v horách, požár v nížině: indiánské povstání v mexickém Chiapasu* z roku 2003 byla jistě vlivná pro formaci lokálního povědomí o zapatistickém hnutí. Kuřík se k ní odkazuje coby k jiskře svého zájmu o zkoumání zapatistů. (Kuřík, 2010) Přesto se Mácha za účastníka prozapatistických aktivit nepovažuje³³. Dalšími důležitými aktéry jsou Alice Dvorská a Ondřej Slačálek. Svými ideály a kulturními východisky již zasahují do generace následující. Vyprodukovali mnoho textů o zapatistickém hnutí. K desátému výročí povstání EZLN to poté bylo celé číslo časopisu *A-Kontra - 10 let Revoluce: Zapatisté v Mexiku*, kde na začátku mimo jiné píše „[...] domníváme se, že myšlenky, které nám zapatisté nabízejí, jsou jedny z nejinspirativnějších, s jakými kdo v poslední době přišel.“ (Dvorská, Slačálek, *A-Kontra* č.1/2004)

V souhrnu: přestože aktéři této generace z let na přelomu století výjimečně jezdili do Chiapasu, ohnisko jejich solidarizujících aktivit byla Česká republika. Cílili na lokální veřejné mínění o zapatismu. Co se týče anarchistického prostředí, kde má tato *osvěta* tradici, je jeden z jejich argumentů sympatizování se zapatismem a jeho vnímání jako zdroje inspirace v antikapitalistickém úsilí (globálního, ale i lokálního charakteru). „Pro řadu aktivistických skupin se zapatisti stali „inspirací“ - modelem pro „globalizaci resistance“.“ (Olesen, 2005: 45-47 in Kuřík, 2010: 98)³⁴ V rámci této generace se okrajově jednalo také o etnologický a antropologický (akademický) zájem o domorodé kultury – viz Přemysl Mácha či Petra Binková. Hlavní kategorií politických požadavků (Císař, 2008) této prozapatistické aktivistické generace jsou lidská a občanská práva a svoboda.

3.3.1 S26 – Zapatisté obsadili Prahu?

³³ „měl jsem pár přednášek a napsal jsem knížku a nějaké články, texty bych ale nepovažoval za jednoznačně prozapatistické. Vyložene prozapatistické aktivity jsem neorganizoval ani se jich neúčastnil. Je to už dávno a už si ani moc nepamatuji, co všechno se dělo, ale vím, že v Brně byli velmi aktivní Pavel Pečínka, Miroslav Patrik a Martin Ander. V Praze to byl hlavně Ondřej Slačálek a Alice Dvorská“. (P. Mácha v e-mailové korespondenci ze dne 18.8.2020)

³⁴ Dále viz *Existence a A-kontra*

Název kapitoly byl převzat od *Irské Mexické Skupiny*³⁵ (*Irish Mexican Group* - IMG), která takto otitulovala svou reportáž z protestů v Praze roku 2000, kde podle jejího autora šla slyšet ozvěna Zapatistů, např. v podobě názvu zúčastněné italské aktivistické skupiny *Ya Basta*³⁶. Autor tvrdí, že zapatistické povstání ovlivnilo politické myšlení v posledních šesti letech (článek psán roku 2001) a protesty proti nadnárodním korporatům byly jeho dozvuky. (Nick, 2001, *Chiapas Revealed*) „Aktivity antiglobalizačního hnutí u nás bezpochyby kulminovaly v roce 2000 u příležitosti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze.“ (Novák, 2006, *Hnutí, které nebylo*) Jak vzpomínají její účastníci Tomáš Tožička a Arnošt Novák skrze online deník *A2larm*³⁷³⁸, demonstrace se zasedáním spojené byli významné z lokální i globální perspektivy. Podle Nováka „svět anarchistického, autonomního a levicového aktivismu po zasedání a protestech už nikdy nebyl stejný“. Množství zahraničních aktivistů, kteří na kontrasummit přijeli, představili českému aktivistickému prostředí, kde mimo aktivisticko-anarchistické kruhy chyběla politická angažovanost, „nehierarchickou facilitaci debat a mítinků a zapojování dalších lidí“. (Novák, 2006; Novák, 2020) Posledního shromáždění před protestem se zúčastnilo asi 800 aktivistů. A nejen podle Nováka to byla ukázka funkční přímé demokracie v akci. „Výměna názorů na kontrasummitu, kde se sešlo působivé množství mluvících z celého světa, aby podalo svědectví o zrodu nového sloganu naší doby: „Náš odboj je stejně globální jako váš kapitál.“ (překl., Nick, 2001: *Chiapas Revealed*) Nabité zkušenosti a poznatky z transnárodního setkání aktivistů Novák dále popisuje takto: „objevovali jsme uvnitř hnutí genderové aspekty (většina aktivních lidí totiž byly ženy), poznávali jsme koncepty afinitní

³⁵ Skupina fungovala od roku 1994 po rok 2004/5. Podnikala solidarizující akce s EZLN a informovala o událostech v Mexiku. Více online dostupné z: <http://www.struggle.ws/mexico.html#International>

³⁶ V překladu *a dost*. Jedno ze zapatistických hesel. Více později v textu.

³⁷ Novák, *Před dvaceti lety se „nejbohatší a nejmocnější lidé světa“ v Praze svezli do hotelů metrem*, *A2larm*, 2020. Online dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/10/pred-dvaceti-lety-se-nejbohatsi-a-nejmocnejsi-lide-sveta-v-praze-svezli-do-hotelu-metrem/>

³⁸ Tožička, *Alterglobalizační hnutí před dvaceti lety nevyjednávalo jen po dobrém. Zato mělo výsledky*, *A2larm*, 2020. Online dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/09/alterglobalizacni-hnuti-pred-dvaceti-lety-nevyjednavalo-jen-po-dobrem-zato-melo-vysledky/>

skupiny, promýšlení přímých akcí, strategické a taktické myšlení. Spolu s tím k nám pronikalo pozitivní naladění, sebedůvěra a vědomí, že „spolu to dokážeme“. Že můžeme měnit svět kolem sebe.“ (2020) Aktivistům se „podařilo [...] narušit zasedání, z mezinárodního hlediska přispět k delegitimizaci MMF a SB a především obrovsky posílilo mezinárodní antiglobalizační, či spíše antikapitalistické hnutí.“ (tamtéž) I když se toto transnárodní hnutí, s jeho hlavními lokálními aktéry jako byla Iniciativa proti ekonomické globalizaci (její mluvčíní byla zmíněná Alice Dvorská), u nás rozpustilo, „protesty a zejména přípravy na ně [...] zanechaly otisky v českém hnutí“. (Tožička, 2020) Ty Novák zaznamenává například v přímých akcích hnutí pro klimatickou spravedlnost. „Když dnes vidím Ende Gelände nebo Limity jsme my, tak mi to alterglobalizační hnutí z doby před dvaceti lety připomíná: vidím podobné hodnoty, podobné praktiky, podobný horizont, ke kterému směřují. Snad jen v mnohém „vylepšené“.“ (2020)

V zájmu zkoumání otisku zapatistického hnutí si mimo tuto kontinuitu; *encuentros* dávající precedens k formaci alterglobalizační hnutí a to kompostováno do jiných forem protestů - viz hnutí *Occupy*, *Arabské jaro* nebo *Indignados* (Novák, 2020) - můžeme v dokumentu *Revolting in Prague – IMF protests 2000* od *undercurrents* (3:59s)³⁹ všimnout přítomnosti transparentu se zapatistkami artikulující hesla EZLN. Nick se ve své reportáži z S26 mimo jiné ptá, „byly staré ikony Bolívara a Guevera nahrazeny gangem bezvousých indiánů?“. (2001, *Chiapas Revealed*)

3.4 Druhá generace: *Bydlení pro všechny*

Akteři druhé generace jsou napojení na *neozapatistické sítě*. Jezdí do Chiapasu, kde provozují solidární aktivity, a berou na sebe role pozorovatelů porušování lidských práv. Tento typ solidarizující praktiky se zapatistickým hnutím je i v současné době velmi rozšířený. *Západní* aktivisti jezdí do San Cristobálu de las Casas, kde jsou místními NNO naverbováni, aby se dále v některé ze zapatistických komunit *pohybovali* po dobu dvou týdnů. Jejich přítomnost má předcházet útokům paramilitárních a vládních jednotek na

³⁹ *Undercurrents, Revolting in Prague – IMF protests 2000*, 2008. Online dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-CtaBZg2S-M&t=297s>

zapatisty. (viz Kuřík, 2010) „[...] Pokud doprovází skupinu domorodých obyvatel bílý gringo, ozbrojené složky si kvůli možným diplomatickým konfliktům rozmyslí zásah proti skupině.“ (Lukeš, *Existence*, č.49, 2019) Přípravě aktivistů na roli pozorovatele v Chiapasu se věnuje několik dobrovolnických programů, jedním z nich je například FRAYBA (Fray Bartolome de las Casas), ten využívali čeští aktivisté. (Lukeš, tamtéž) Dále je to pak například německá NNO CAREA, jež připravuje workshopy pro tento záměr. (Kuřík, 2010) Kuřík taktéž uvádí, že aktivisté po svém několikátém dvoutýdenním turnusu pozorování většinou „přesedlali“ do dlouhodobějších rozvojových projektů.

„Aktivisté už nejsou jen diváky, kteří znali zapatisty jen z reprezentací, které si prohlíželi v pohodlí svého domova. Dnešní kamery a fotoaparáty sice dokáží „realitu“ zachytit lépe než oči člověka, ale nedokáží zachytit kontext oné reality: *kamera je dokonalejší než oko člověka, ale neumí cítit* – ani slzy, ani únavu, ani pot. V zapatistickém Chiapase aktivisté prožívají svět, který znali z reprezentací a kterým disponovali v podobě imaginativního vědění světa: „*prožívají globální*“.“ (Kuřík, 2010: 130)

Do Chiapasu cestují čeští aktivisté zejména z akademického prostředí. Jedná se o výzkumné výjezdy a následné pobyty (kde hraje roli i finanční podpora) například Ondřeje Slačálka, Bohuslava Kuříka, Petry Binkové či Martiny Kolářové. Tuto generaci lze označit za intelektuální. Její aktéři totiž píšou o zapatistech odborné články⁴⁰ a překládají zapatistické texty. Například již v předchozí kapitole zmíněná Martina Kolářová pohlížela na zapatismus z feministické pozice⁴¹. Naopak přístup Bohuslava Kuříka, z jehož výzkumů v práci rozsáhleji čerpám, je etnografický. Sám sebe označuje jako zástupce aktivistického prostředí⁴².

⁴⁰ Vznikla antropologická a etnohistorická kniha *Lighting the Bonfire, Rebuilding the Pyramid: Case Studies in Identity, Ethnicity and Nationalism in Indigenous Communities in Mexico* (ed. Mácha, 2009).

⁴¹ Viz například Kolářová, 2008: „*Když ženy postupují vpřed, muži nemusí ustupovat.*“ *Emancipace žen a genderová rovnost v zapatistických komunitách v mexickém chiapasu*. Online dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/kdyz-zeny-postupuji-vpred-muzi-nemusi-ustupovat-emancipace-zen-a-genderova-rovnost-v-zapatistickych-komunitach-v-mexickem>

⁴² Viz „Doted' si živě pamatuji, čím mě zapatisté zaujali. Prvků, které jsem na nich coby začínající aktivista obdivoval, bylo více [...]“ (Kuřík, 2010: 7)

Z rozhovoru s ním vyplývá, že během pobytu v Chiapasu (kdy měl mnoho času na přemýšlení, coby *pozorovatel*) uvažoval, jak zapatistický diskurs převést do politických aktivit v Českém prostředí. Protože jak zní jedno z hesel zapatistů: „Budte zapatisty, ať už jste kdekoli“, je to právě sociálně-politická akce v lokálním kontextu jejich sympatizanta/tky k čemu pobízejí. Jak je uvedeno v článku *Existence: Zapatistické povstání*, „znamená to promýšlet nové způsoby organizace, která by odpovídala principům přímé demokracie a horizontality. Znamená to vést své vlastní boje“. ⁴³

Zde je na místě zmínit vlivný pohled na zapatismus v českém prostředí, který představoval Jakub Polák (tzv. nestor českého anarchistického hnutí angažující se zejména v oblasti práv Romů a hnutí squatterů⁴⁴) s tvrzením, že Romové jsou českými zapatisty – tedy podobně marginalizovaná etnická menšina, které se nikdy nepodařilo „zapadnout do systému“. Kuřík v osobním rozhovoru uvedl, že v návaznosti na Polákův pohled se po návratu z Chiapasu odstěhoval do Ústí nad Labem. Následovala solidární akce formace zvané *Bydlení pro všechny* v Krásném Březně s vyvrcholením 4. února roku 2013. Aktivisté se sjednotili do takto nazvaného uskupení, aby pomohli rodinám, které se ocitly na ubytovně v Čelakovského ulici v Krásném Březně v situaci, kdy jim provozovatel odpojil vodu, elektřinu a topení a hrozilo odebrání dětí. Kauza se i díky aktivistům dostala do médií (viz *idnes*⁴⁵ a *novinky.cz*⁴⁶), ta 4. února dění reportážně pokryla. Aktivisté ještě předtím na ubytovnu rozvěsili transparenty jako „dnes Romové zítra vy“ nebo „černí, bílí, spojili jsme síly“. Výsledkem této solidární akce bylo nalezení vhodného bydlení pro tyto rodiny (což bylo v situaci kritické) a vytvoření kolektivně psané tiskové zprávy, v níž je hmatatelná inspirace zapatistickým diskursem. Odkazuje na zapatistickou rétoriku i estetiku.

⁴³ Existence, č.49, 2019: *Téma Existence: Zapatistické povstání*

⁴⁴ Viz Česká Televize, 2012: *Zemřel nestor českých anarchistů Jakub Polák*

⁴⁵ Viz *idnes.cz*, 2013: *Aktivisté sehnali lidem z ústecké ubytovny byty, zbývá zaplatit kauci*. Online dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ubytovna-v-krasnem-brezne-v-usti-nad-labem.A130204_1885196_usti-zpravy_alh

⁴⁶ Viz *Novinky.cz*, 2013: *V ústecké ubytovně pro sociálně slabé to vře, lidé objekt odmítají opustit*. Online dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/v-ustecke-ubytovne-pro-socialne-slabe-to-vre-lide-objekt-odmitaji-opustit-180340>

Tisková zpráva má poetický nádech, používá slovní spojení A DOST, které zaznívá ve většině zapatistických deklarací (viz *¡HOY DECIMOS BASTA!*⁴⁷ či *¡ya basta!*⁴⁸). Uvádí také, že si v rámci finální tiskové konference, zakryli ústa šátky (schválně tedy jen polovinu obličeje, aby šla vidět jejich barva kůže – viz tisková zpráva). To prokazuje, že zapatistické vizuální znaky byly efektivní v odlišení EZLN od jiných skupin, souběžně s jejich jednoduchou reprezentativností.

„Šlo o hodně, ba o všechno. Rodinám o to nejcennější, o jejich děti. Nám o zdánlivou banalitu – abychom se ještě někdy mohli podívat sami sobě do očí. Podařilo se. Dali jsme jasně najevo, že existují lidé – a bude nás čím dál tím více – kteří říkají A DOST samozřejmosti a normálnosti rasismu, A DOST obviňování těch úplně na dně, A DOST zbavování se zodpovědnosti na jejich úkor.“ (romea.cz⁴⁹, 2013: *Iniciativa Bydlení pro všechny: Zakryli jsme se šátky, aby nešlo o tváře a jména, ale o odhalení problému*)

„Budeme dávat dál to, co jsme se v Krásném Březně naučili. Zase se zjevíme tam, kde nás nebudou mocní čekat a kde se lidé na dně budou chtít prát za svá práva na důstojný život, za práva svých dětí, za bydlení, proti rasismu... a poté se zase odmlčíme, schováme šátky a budeme číhat ve tmě.“ (tamtéž)

Tisková zpráva byla mimo web romea.cz publikovaná také v časopise *A-Kontra* (z níž se o události dozvěděl aktivista, patřící k následující generaci – spoluzakladatel *Black Seeds* -, který mě o ní informoval). Lze z ní vyčíst, že aktivisté vykazují kontrakturní orientaci a jsou mimoinstitucionální politickou silou. Kritizují postoj státu i NNO (konkrétně organizaci *Člověk v tísni*). To nabízí

⁴⁷ Viz EZLN, *Primera Declaración de la Selva Lacandona*, 1994

<https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1994/01/01/primera-declaracion-de-la-selva-lacandona/>

⁴⁸ „Por eso nosotros dijimos que „¡Ya Basta!, o sea que ya no vamos a permitir que nos hacen menos y nos traten peor que como animales.“ (EZLN, *Sexta Declaración de la Selva Lacandona*, 2005)
<http://enlacezapatista.ezln.org.mx/sdsl-es/>

⁴⁹ Tisková zpráva v plném znění zde:

<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/iniciativa-bydleni-pro-vsechny-zakryli-j sme-se-satky-aby-neslo-o-tvare-a-jmena-ale-o-odhaleni-problemu>

vedle intelektuální nálepky i nálepku anarchistickou pro tuto prozapatistickou generaci aktivistů. Solidarita s romskou menšinou se pro mnohé z nich stala ústředním tématem. Někteří z nich začali bydlet na Spodní ulici v romském ghettu zvaném Jirská osada v ostravské městské části Přívoz. (Kuřík, rozhovor) Od té doby se na tomto místě vystřídalo množství ubytovaných aktivistů (lze mluvit o generacích aktivistů - v subkulturách se generace počítají spíše na pětiletí). Ještě nedávno se tam pořádaly koncerty a jiné kulturní akce, i dnes tam levicoví radikálové pořádají „workshopy“⁵⁰ pro děti. (vlastní výzkum)

Pokud se ohlédneme zpět na vytyčené cíle tohoto výzkumu - tedy nalézt objekty, jež započaly svou vlastní vibraci v návaznosti na rezonanci zapatismu - tak shledáme, že v tomto kontextu a období (cca v letech 2005 až 2015) vznikly nové politické možnosti a představy přesahující politiku solidarity (se zapatistickým hnutím). Dodatečně lze nalézt v kampani *Bydlení pro všechny* spojitost se zapatistickým bojem o půdu.

3.5 Třetí generace: *Black seeds* a grafické dílny

Pro aktivisty následující generace je charakteristické, že jezdí do Chiapasu, ale zároveň zapatisty přímo podporují z České republiky. Takovýto způsob podpory, který praktikují, je distribuce zapatistické kávy. Vzniká české kávové družstvo *Black Seeds*, jehož snahou je finančně podporovat zapatisty v jejich autonomním fungování, organickém pěstování a samotné existenci. Tento alternativní způsob dodávání a vývozu kávy umožňuje pěstitelům „zbavit se naprosté závislosti na překupujících a nevypočitatelném globálním trhu“, přičemž na druhé straně (v České republice) „propaguje myšlenky samosprávy pracujících“. (*Existence*, č.49, 2019: *Revoluce v šálku kávy: Black Seeds*) Zakladatelé *Black Seeds* na začátku roku 2018 na vlastní náklady koupili několik kilogramů bio kávy od pěstitelů domorodých komunit sdružených pod názvem Yachil Xojonal Chu 'lchan (překl. z tzeltalštiny „nové světlo na obloze“). (tamtéž) *Black Seeds* je součástí sítě distributorů zapatistických produktů zvaná RedProZapa. V rámci svého webového blogu překládají oficiální texty zapatistů

⁵⁰ Dávám do uvozovek, protože se jedná spíše o spontánní aktivity s dětmi, které občas nabydou organizovanější podoby.

do češtiny, čímž informují o jejich hnutí. Grafický vizuál *Black Seeds* ztvárňují linoryty Jany Anny. Jedná se o ikonická zobrazení zapatistek a Emilliana Zapaty. Skrz grafiku se dostáváme k další představě a možností, jež vznikly coby odpověď rezonujícímu zapatismu.

„Při návštěvě Mexika jsme přes kamarády měli možnost navštívit několik dílen, které prostřednictvím grafické tvorby podporují nejen zapatisty, ale i další domorodé komunity a sociální hnutí. Mexiko má neuvěřitelně bohatou kulturu politické grafiky a setkání s ní pro nás bylo obrovskou inspirací. Příkladem může být *Escuela de cultura populár Martines 68* v Mexico City, dílny v Oaxace sdružené v síti *Pasaporte Gráfico* či *Gráfica de Lucha* v *San Cristóbalu de las Casas*. Z Mexika jsme se tak vrátili s obrovskou krabicí plnou originálních grafik, linorytů i sítotiskových plakátů.“ (Rozhovor s členy kolektivu *Black Seeds* pro *Existenci*⁵¹)

Jana Anna představuje jednu z českých grafiček, která je ve své tvorbě přímo inspirovaná mexickou grafickou tradicí. Součástí její tvorby jsou kromě linorytů i nástěnné malby (v Mexiku tzv. *mural/murales*), z nichž aspoň jedna je v zapatistické vesnici. Během mého rozhovoru s ní vyplynulo, že se zmíněnými grafickými dílnami přímo spolupracovala. Dále uvádí, že nejvíce dílen produkujících politickou grafiku je ve státě Oaxaca⁵². Vlivem inspirace z návštěvy několika grafických dílen v Mexiku utvořila Anna společně s některými členy kolektivu *Black Seeds* grafickou dílnu *Černá Ruka*. Dílna distribuuje zapatisty vyobrazené na tričkách, taškách a plakátech či jako ilustrace (např. ke zmíněnému vydání *Existence* nebo v tištěné verzi *Šesté deklarace z Lacandonského pralesa*) a současně také prodávají či rozdávají neautorské vyobrazení zapatistů, jako jsou např. plakátové obrazy Beatriz Aurory. Ta je považována za dvorní malířku zapatistů (Kuřík, 2010). Výrazným způsobem se podílela na tvorbě vizuální identity zapatistů a její murales se dají nalézt v mnoha zapatistických vesnicích. Malby jsou charakteristické pro jejich dětský nádech. Ten vychází z rudimentální podoby perspektivy či její úplné absence, základních tvarů (oba tyto rysy a i další

⁵¹ *Existence*, č.49, 2019: *Slavilo se hluboko v Lacandonské džungli*

⁵² Jedná se o druhý nejchudší stát Mexika s četnými revoltami občanské společnosti – viz například protesty v Oaxace 2006.

mi nápadně připomínají zachovalé mayské malby⁵³) a mnoha barev. (Zagato, n.d.) Plakáty Aurořiných maleb jsou s fotkami zapatistů nejrozšířenějším komoditou zapatistické vizuality, což usuzuji z vlastního lokálního výzkumu. Dále to obecně jsou plakáty Comandanta Ramony – ženské postavy s dlouhými černými copy, ikona Subcomandante *Marcose* – zakukleného muže s dýmkou, zapatistické látkové panenky a nášivky či placky se zapatistickou tematikou. Anna v rozhovoru uvádí, že současnou (novou) tváří zapatistické estetiky jsou také grafické práce autora s uměleckým jménem Gran OM. V jeho politických plakátech je náznak linorytové estetiky⁵⁴, což je přední technika charakteristická pro tradiční politické grafiky v Mexiku. Na rozdíl od Aurory navazuje spíše na tuto tradici započatou ve čtyřicátých letech minulého století než na mayské malby.

V současnosti kolektivů okolo *Černé ruky* a *Black Seeds*, spolu s dalšími antisystémovými umělci, stál u zrodu *Rolety 39*, která sídlí v *Prostoru 39* v Praze. Samu sebe definuje jako „družstevní tiskárnu a řemeslnou dílnu s prodejnou nezávislé autorské tvorby, kterou provozuje skupina nadšenců do šití, grafického designu, typografie, ilustrace, různých tiskových technik a knihařiny.“ (facebooková stránka *Roleta39*, náhled data 22.08.2020⁵⁵) Další grafickou dílnou, která přispívá k vizuální reprezentaci zapatistického hnutí, je *punx23*, kterou provozuje Ivo Mathé ml., který rozdistribuoval oblečení se zapatistickou tematikou natištěnou pomocí síta.

Jana Anna začala zapatisty podporovat ze zájmu o domorodé kultury (rozhovor), což by mohlo vést k onálepkování této generace jako *new age*, s tím, že i ostatní členové jmenovaných kolektivů také jeví zájem o domorodé kultury (nejen o zapatisty). Ovšem ti vykazují také širší kontrakulturní aktivity a protisystémové ideologie. V rámci rekapitulace uvedu charakteristiky prozapatistického aktivismu této generace; přímo – nesymbolicky – podporují zapatisty z České republiky, přispívají k reprezentaci zapatismu a obohacují jeho

⁵³ Rozbor malířského stylu Beatriz Aurory v rámci porovnání s mayskou estetikou by mohl být plodný, ovšem rozsah této práce jej nedovoluje.

⁵⁴ Bohužel mi není známo, jakou techniku Gran OM používá.

⁵⁵ Facebooková stránka *Roleta39*. Online dostupné z:
<https://www.facebook.com/Roleta39-106253221158356>

estetiku. Za účelem vykonávání těchto zmiňovaných aktivit vyvíjejí vlastní struktury družstevní organizace a tým (lze říct) přispívají k antikapitalistickému úsilí.

3.5.1 Inspirace: Mexická revoluční grafika a *murales*

Kniha *Mexická grafika* z roku 1955 je uvedena větou „Zdá se, že současná mexická grafika – jako celek – je to nejzdravější, co roste na západ od našich hranic v oboru výtvarného umění.“ (Frýd, 1955) K tomuto tvrzení je nutno přistoupit s faktem, že bylo psáno za komunistického režimu, kdy se s anti-imperialistickým nádechem mexické grafiky poloviny 20. století, který pramenil z mexické revoluce, sympatizovalo. Přesto jí nejde odepřít, že byla a je unikátní. Můžeme zde sledovat dlouholetou tradici ztvárňování politicky angažovaných námětů a jejich specifickou estetiku. Kořeny mexické (potažmo politické) grafiky sahají hluboko do historie a to až do *před-conquistadorských* kultur, kde vězí „některé ze zvláštností moderní mexické grafiky.“ (tamtéž) Mayové jsou považováni za „pravé grafické mistry“. (tamtéž) Oni i další kultury, jako například Aztékové používali plošná i válečková razítka z pálené hlíny, jejichž „vzory bývají modelovány s citem pro uzavřenou formu a pro působivé vyvážení zbarvených a nezbarvených ploch“. (tamtéž) Mayská a aztécká tradice položila základy mexické kultury i v jejím zájmu o smrt a častými vyobrazeními lidských kostí a lebek či oblíbených fresek. K pramenům moderní mexické grafiky se dostáváme s Josém Gaudalupe Posadou. José Posada byl rytec žijící v letech 1851 až 1913. „Ryl přímo do dřeva nebo do zinkových desek a ovládal i jiné grafické techniky.“ (Frýd, 1955) Vyráběl titulní listy a ilustrace k lidovým tiskům, kde z pozic lidu komentoval a kritizoval rozličné dění jeho doby. José Clemente Orozco, Diego Rivera, Leopoldo Méndez a jiní členové *Dílny lidové grafiky* (*Taller Gráfica Popular* – TGP) považovali Posadu za svůj velký vzor. Posada ve své tvorbě mimo jiné navazuje i na *kult mrtvých, posedlého smrti*⁵⁶ a jeho pohled na záhrobní svět sehrál v mexickém výtvarnictví pronikavou úlohu. Jedná se především o tzv. *calaveras* - ilustrace kostlivců či lebek k humorným politickým veršům o nějaké uplynulé události. Po mexické revoluci dospívají (umělecky)

⁵⁶ Lidová tradice obsese smrtí jakožto symbolu je pro Mexiko charakteristická. Frýd uvádí „smrt se stává symbolem boje za spravedlivější život.“ (1955)

hlavní osobnosti mexické kultury, již zmíněný Diego Rivera a José Clemente Orozco, kteří společně s Davidem Álfaro Siqueirosem sehráli hlavní roli v budování mexické národní identity. V tomto procesu *budování* byl kladen důraz na vizuální komunikaci a pod rukama zmíněných umělců vznikalo množství murálních maleb, jejichž námětem jsou významné události mexických dějin. Tuto malířskou formu lze označit jako primární sloh tehdejší mexické kultury (Frýd, 1955; Casasola, 2019, Koháková, 2015). V druhé polovině třicátých let minulého století probíhá „světová krize, nástup fašismu, a v Mexiku naopak pokrokovější vláda Cárdenasova, mohutné odborářské hnutí, znárodnění petroleje, agrární reforma, zakládání zemědělských družstev.“ (Frýd, 1955) „V této době dochází opět ke cti leták a plakát.“ (tamtéž) Přibližně roku 1938 je založen syndikát grafiků, malířů a sochařů – *Dílna lidové grafiky* s hlavní tvůrčí a organizační osobou Leopolda Méndeze. TGP v hojném počtu zásobovala mexické ulice a galerie svými tisky. „Tvořily hlavně pouliční listy, plakáty, nástěnné noviny, bannery, knižní ilustrace a mnoho jiných. Předmětem jsou protiválečné hnutí, volby, historie mexické revoluce, hrdinové, zločinci a vzrůstají zde také nové generace vtipných politických veršů *calaveras*.“⁵⁷ (Souhradová, 2017: 34) Souhrnně, tvorba členů TGP je politicky angažovaná a zastávající se lidu, přičemž reaguje i na dění mimo Mexiko, především v boji proti fašistické reakci. „[...] *Světové mírové hnutí* hodnotí práci Dílny naprosto kladně, vyjádřilo to také udělením nejvyššího vyznamenání Leopoldu Méndezovi a ostatním členům TGP (Mezinárodní cena míru 1953).“ (tamtéž) Stylově jsou náměty vyobrazeny tak, aby byly lehce rozpoznatelné a tím měly větší „sociální dostřel“. Tehdejší hlavní představitelé TGP provozují především litografii (Pablo O´Higgins, Luis Arenal) a dřevoryt (Méndez). Později kvůli nedostatku materiálu na tyto techniky (litografické kameny jsou vzácné a drahé), se soustřeďuje „práce TGP více a více na linoryt.“ (tamtéž) Jedna z poznámek Méndeze ke grafické reprodukci je, že „grafika [má] sama o sobě neocenitelnou strategickou kvalitu: lze ji snadno rozmnožit, a to jí dodalo v minulosti i teď zaslouženou pověst bojovnosti.“ (Meyer in Frýd, 1955: 80) Frýd dále píše; „TGP je právnicky jakési volné sdružení, bez stanov nebo paragrafů, jež by přesně vymezovaly práva a povinnosti členů. To

⁵⁷ Viz *calaveras menu* časopisu TGP. Online dostupné z: <https://www.fulltable.com/vts/t/ttf/tgp/calaveras/menu.htm> (Souhradová, 2017)

odpovídá zvláštním – pro naše představy až anarchistickým – poměrům celého mexického revolučního hnutí.“ (88)

Posada zastával revoluční perspektivu „z ulice“ hájící lidské práva. Jeho ikonografií a politickým nádechem jeho umělecké exprese se inspirovali nejen mexičtí umělci z tehdejšího období (viz zmíněné nástěnné malby), ale „také mnohé další kolektivy a hnutí, zaměřené na produkci umění k dosáhnutí politické změny“. (Souhradová, 2017: 35) V oné ikonografii se jedná zejména o zobrazení příslušníků buržoazie, ale nejen jich, jako kostlivců. Příkladem inspirovaného kolektivu mohou být současní mexičtí umělci a studenti v Oaxace patřící pod *The Asamblea de Artistas Revolucionarios de Oaxaca* (ASARO) zformovaného roku 2006. (Nikas in Souhradová, 2017) „ASARO protestuje a rebeluje srze své umění, které následuje tradici založenou významnými mexickými umělci z minulosti zahrnující mexické muralisty a *Taller de Gráfica Popular*.“ (překl., *PMpress*, n.d.) Používají různé grafické média a graffiti malbu ke komentování dění v Mexiku.⁵⁸ TGP rozvinul estetiku Posadových *calaveras* a podle Nikase na „těchto základech našlo inspiraci [i třeba] Chicanské umělecké hnutí“. (viz *Chicano Art, Imagery of Social Movements and José Guadalupe Posada*, 2015⁵⁹)

Ve shrnutí, mexická grafika TGP a jejích „následovníků“ (ASARO) je charakteristická jednobarevným tiskem s viditelnou stopou ryté techniky, tj. vyplněné plochy čárkováním. Jsou zde přítomny jasné politické symboly zasazené do krajiny s karikaturami anebo s méně stylizovanými postavami, to vše s politickým podtónem. Obsahově byly některé plakáty podobné tehdejšímu typickému zobrazení socialistického realismu – postava s buřinou rovná se imperialista versus utlačovaní. Dále jsou pro náš kontext důležité fresky, které byly předním nástrojem mexických umělců (z 30. až 40. let) v budování vlastní národní identity. Na velké ploše bylo nespočet detailů vyprávějící o historii Mexika a jeho kulturních charakteristikách. Na tuto tradici navázali také zapatisté, kteří nechávají pomalovávat své zdi různými umělci. Oni a jejich politické snažení je tak zobrazováno dětsky, barevně – jak je tomu třeba u Beatriz Aurory – nebo například pouze dvou barevně (černou a červenou)

⁵⁸ Viz obrázek 3 – znázorňující zapatisty.

⁵⁹ Online dostupné z:
http://media.wix.com/ugd/8aa335_0382074ac79f4302ba3f4f9de79c27a2.pdf

s odkazem na mexickou rytou grafiku – viz provedení Jana Anny nebo umělce Gran OM.

Tímto stručným vhladem do kořenů některých z charakteristických prvků mexické umělecké tvorby byly nastíněny objekty inspirace české umělkyně Janny Anny, jež využívá (nejen) k reprezentování EZLN. Také se zde dá vysledovat původ typické družstevní organizace mexických grafiků a jejich zakládání dílen, produkujičích politicky angažovanou grafiku. Na tento způsob družstevní organizace umělců/grafiků navazuje kolektiv z České republiky formující dílny *Roleta 39* a *Černá ruka*, jejichž grafická tvorba z části představuje zapatistické propagační materiály a je částečně protisystémová.

Závěr

Zapatistické hnutí figurovalo a stále figuruje jako podnět pro transnárodní mobilizaci, která vyústila v alterglobalizační hnutí. V současnosti zapatisté iniciují, jakož i organizují, interkontinentální setkání aktivistů z různých lokalit, kontextů a kulturních východisek. Tato práce formulovala zapatistický diskurs jako diskurs, který podněcuje imaginaci možností antikapitalistického úsilí v transnárodním horizontu. To díky jeho schopnosti integrovat do sebe různá politická témata. Zapatistům se tak jedná o vztah k půdě, rovnoprávnost žen, domorodou identitu a boj proti neoliberalismu. Lze říct, že užití nejasně vymezených termínů jako například důstojnost, demokracie či lidskost společně s jejich poetickým artikulováním přispívají k sympatičnosti zapatistické rétoriky. Ta přestože je revoluční, nenavazuje pouze na marx-leninistickou tradici a je plná metaforických obrátů umožňující prostor pro imaginaci⁶⁰. Zdrojem symboličnosti a obrazotvornosti této rétoriky je způsob vyjadřování domorodých obyvatel, který čerpá z mýtů podávaných skrze ústní tradici. Jako výsledek jsou zapatistická hesla užívána mnohými radikály k artikulování vlastních myšlenek, což vyúsťuje v to, že revoluční filosofie zapatismu je přebírána v lokálních kontextech, kde rozvíjí aktivistické mobilizační struktury a vytváří politické možnosti a představy typu *jak se organizovat v boji proti neoliberálnímu kapitalismu, rasismu, sexismu* atd. Prvoplánově se vyvinuly ty struktury, jež mají za cíl podporovat zapatistické hnutí. Tato práce ovšem cíleně hledala ty možnosti a představy, které přesahují politiku solidarity.

Teritoriální záběr práce byl Česká republika, kde byl zkoumán otisk zapatistického hnutí a z něho vycházející politické představy. Tezí práce je přítomnost otisku zapatistického hnutí, prezentující především tisk, tedy že za sebou hnutí zanechalo pouze materiálně konkrétní objekty jako články, grafika, fotografie aj. – a nikoliv myšlenky, inspiraci v sociální akci. Ukázalo se, že lze vypořádat změnu v organizování interních aktivistických kolektivů. To např. v používání formy pléna pro dohodnutí se, kde se musí dosáhnout konsenzu – viz hnutí za klimatickou spravedlnost. Arnošt Novák uvedl, že právě transnárodní

⁶⁰ Viz např. *výprava pro život* jako název pro jejich nynější plavbu do Evropy. EZLN, 2021. Dostupné online z: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2021/04/12/journey-to-europe/>

protest proti „globální ekonomice“ S26 zasel tyto nové vjemy a myšlenky do českých anarchoaktivistických kruhů. U příkladu *Bydlení pro všechny* to pak bylo zastání se menšiny Romů aktivisty, která také vzešla z inspirace politickým snažením zapatistů – viz tvrzení Bohuslava Kuříka. Když se podíváme na grafické dílny jako *Černá ruka* nebo *Roleta 39*, zpozorujeme, že se nejedná pouze o jejich distribuci prozapatistického materiálu. Samotnou jejich existenci jakožto nehierarchického syndikátu a aktivity jeho členů (zakládání prostor k výměnám názorů z protisystémového spektra) je možno brát jako inspiraci principy zapatistického fungování. Pro české aktivisty je důležité reprezentovat (a tím podporovat) zapatistické hnutí, protože jsou ikonou pro boj proti kapitalismu, pro *svět, kde je mnoho světů*.

Je hmatatelné, že zapatisté jsou považováni za výrazný vzor v antikapitalistickém úsilí. Zájem českých aktivistů přesahuje klasické vyjádření solidarity s hnutím. S heslem „budte zapatisty, ať už jste kdekoliv“ se snaží pracovat a „vést své vlastní boje“. Vnímám jako důležité porovnávat situaci zapatistů s českým kontextem v zájmu hledání politických možností v antikapitalistickém úsilí. Kontext jižního Mexika a střední Evropy je značně odlišný, ale inspirace v mnoha ohledech úspěšným (i když ne dokonalým) hnutím je na místě.

Bibliografie:

Publikace:

- BARTHY. str. 5-10. in Subcomandante Marcos. *Příběhy Starého Antonia*. Nakladatelství Anarchistické federace. 2017
- DVORSKÁ, Adéla & SLAČÁLEK, Ondřej. *A-Kontra*. č.1. ČSAF. 2004
- CASASOLA, Carlos. *One hundred years after: A quest for a new artistic revolution in Mexico*. 2019. Diplomová práce.
- CÍSAŘ, Ondřej. *Politický aktivismus v České republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2018
- Existence*. č.49. Anarchistická federace. Nakladatelství AFED. 2019
- FRÝD, Norbert. *Mexická grafika*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. 1955
- HOLLOWAY, John. *V kapitalismu – Proti kapitalismu – Za hranice kapitalismu*. Neklid, 2019
- HUŠEK, Petr. *Postanarchismus. Proměny strategií resistance*. 2016. Diplomová práce.
- JURIS, Jeffrey S., ed. & KHASNABISH, Alex, ed. *Insurgent Encounters_ Transnational Activism, Ethnography, and the Political*. Duke University Press Books, 2013
- KOHÁKOVÁ, Magdalena. *Vizualita národní identity v Mexiku: Odras kolektivní paměti či mocenského diskursu?*. Lidé města / Urban people 17, 2015, 1
- KUŘÍK, Bohuslav. *Aktivisté na cestách za zapatisty*. 2010. Diplomová práce.
- KUŘÍK, Bohuslav. *Zapatisté a postmodernismus*. 2007. Diplomová práce.
- LYLOVÁ, Hana. *Iniciativa na podporu Zapatovy Armády Národního Osvobození*. Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review. č.3. 2001
- MÁCHA, Přemysl. *Plamínek v horách, požár v nížině: indiánské povstání v mexickém Chiapasu*. Doplněk. 2003
- SOUHRADOVÁ, Lucie. *José Guadalupe Posada a jeho cyklus Las Calaveras*. 2017 Diplomová práce, Filozofické fakulta, Masarykova Univerzita

SOUKUPOVÁ, Lenka. *Marta Kolářová: Protest proti globalizaci. Gender a feministická kritika*. Praha: SLON. 2009

ŠMAUSOVÁ, Veronika. *Mediální strategie zapatistického hnutí: Vizuální reprezentace EZLN v časopisu Proceso*. 2015. Diplomová práce

The Invisible Committee. The Coming Insurrection. Cambridge, Mass.: Semiotexte. 2009

Online zdroje

BĚLOHOUBEK, Ivo. *Antiglobalizační hnutí: deset let poté*. Sedmá generace. 2008
Dostupné z: <https://sedmagenerace.cz/antiglobalizacni-hnuti-deset-let-pote/>

UGALDE, Alexandre. *Připomínka povstání zapatistů*. Český rozhlas plus. 2012
Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/pripominka-povstani-zapatistu-6633291>

Facebooková stránka *Roleta39*

Dostupné z: <https://www.facebook.com/Roleta39-106253221158356>

NOVÁK, Arnošt. *Před dvaceti lety se „nejbohatší a nejmocnější lidé světa“ v Praze svezli do hotelů metrem*, A2larm, 2020

Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/10/pred-dvaceti-lety-se-nejbohatsi-a-nejmocnejsi-lide-sveta-v-praze-svezli-do-hotelu-metrem/>

NOVÁK, Arnošt. *Hnutí, které nebylo*, online archiv A2, č.33, 2006.

Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2006/33/hnuti-ktere-nebylo>

NIKAS, Jim. *Chicano Art, Imagery of Social Movements and José Guadalupe Posada*, GeoVerde Corp., 2015

Dostupné z:

http://media.wix.com/ugd/8aa335_0382074ac79f4302ba3f4f9de79c27a2.pdf

OIKONOMAKIS, Leonidas. *Why we still love the Zapatistas*. ROAR mag.,
Issue #0. 2019

Dostupné z: <https://roarmag.org/magazine/why-we-still-love-the-zapatistas/>

PMpress. *Getting Up for the People: The Visual Revolution of ASAR-Oaxaca*. 2014

Dostupné z:

https://www.pmpress.org/productsheets/pm_titles/getting_up_for_the_people.pdf

TOŽIČKA, Tomáš. *Alterglobalizační hnutí před dvaceti lety nevyjednávalo jen po dobrém. Zato mělo výsledky*, A2larm, 2020

Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/09/alterglobalizacni-hnuti-pred-dvaceti-lety-nevyjednavalo-jen-po-dobrem-zato-melo-vysledky/>

TRHLINA. *David Graeber: „Jsi anarchist: odpověď tě možná překvapí.“*, Limity jsme my. 2020, 10(28)

Dostupné z: <https://ceskepodcasty.cz/episode/kz1ffOAPnNComsxPmzBN>

ZAGATO, Alessandro. *Poetics And Aesthetics In Zapatismo. The Farewell of Subcomandante Marcos*. Dorset chiapas solidarity. n.d.

Dostupné z: <https://dorsetchiapassolidarity.wordpress.com/poetics-and-aesthetics-in-zapatismo/>

Další:

E-mailová korespondence, Michal Šimůnek

E-mailová korespondence, Přemysl Mácha

Rozhovor, Bohuslav Kuřík

Rozhovor, kolektiv *Black Seeds* a *Černá Ruka*

Reference

Česká Televize, 2012: *Zemřel nestor českých anarchistů Jakub Polák*

DOMINGUEZ, Ricardo. *Digital Zapatismo*. In: Stocker G., Schopf C. (eds) *Ars Electronica 98*. Springer, Berlin, Heidelberg. 1998

EZLN, *Journey to Europe...*. 2021

Dostupné z: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2021/04/12/journey-to-europe/>

EZLN, *Primera Declaración de la Selva Lacandona*. 1994

Dostupné z: <https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1994/01/01/primera-declaracion-de-la-selva-lacandona/>

EZLN, *Sexta Decleration de la Selva Lacandona*. 2005

Dostupné z: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/sdsl-es/>

idnes.cz. *Aktivisté sehnali lidem z ústecké ubytovny byty, zbývá zaplatit kauci*. 2013

Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ubytovna-v-krasnem-brezne-v-usti-nad-labem.A130204_1885196_usti-zpravy_alh

KOLÁŘOVÁ, Marta. *Když ženy postupují vpřed, muži nemusí ustupovat.* "Emancipace žen a genderová rovnost v zapatistických komunitách v mexickém chiapasu." *Feminismus* 2008

Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/kdyz-zeny-postupuji-vpred-muzi-nemusi-ustupovat-emancipace-zen-a-genderova-rovnost-v-zapatistickych-komunitach-v-mexickem>

Novinky.cz. *V ústecké ubytovně pro sociálně slabé to vše, lidé objekt odmítají opustit*. 2013

Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/v-ustecke-ubytovne-pro-socialne-slabe-to-vre-lide-objekt-odmitaji-opustit-180340>

VIDAL, John. *Mexico's Zapatista rebels, 24 years on and defiant in mountain strongholds*. *The Guardian*. 2018

Dostupné z: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/feb/17/mexico-zapatistas-rebels-24-years-mountain-strongholds>

Chris Mullen's website, *The Visual Telling Stories*. *TGP, Calaveras*.

Dostupné z: <https://www.fulltable.com/vts/t/ttf/tgp/calaveras/menu.htm>

Přílohy:

Obrázek čs. 1: mikina s tématikou EZLN z grafické dílny *punx23*. Autor fotografie: aktivista – majitel mikiny.

Obrázek čs. 2: grafika zapatistické kávy z kávového družstva *Black Seeds*. Autorka grafiky Jana Anna. Online dostupné z:
<https://www.facebook.com/cernarukadilna/photos/a.241352363081569/400836330466504>

Obrázek čs. 3: linoryt od kolektivu *The Asamblea de Artistas Revolucionarios de Oaxaca*. Online dostupné z:
<https://blog.pmpress.org/authors-artists-comrades/the-asamblea-de-artistas-revolucionarios-de-oaxaca-asaro/>

